

Fattigdomsbekämpning och dess betydelse för fred

En analys av fallet Grameen Bank

Lina Degerman

Abstract

Trots att världens sammanlagda välstånd ökar, bor mer än fem av jordens dryga sex miljarder invånare i utvecklingsländer där en vanlig inkomst är under två dollar om dagen. Samtidigt ökar också de nya typerna av konflikter, som tar uttryck i inomstatliga sammandrabbningar och terroristaktioner. Många bottnar i ett djupt missnöje och kan spåras tillbaka till fattigdom och resursknapphet. Det är ur ett säkerhetsperspektiv av allra största vikt att kartlägga och komma tillrätta med dessa bakomliggande faktorer. Fattigdomsbekämpning är en central term i detta arbete. Grameen Bank tilldelades år 2006 Nobels Fredspris för att påbörja fattigdomsbekämpning underifrån. Deras roll i stärkandet av den fattiga befolkningen, främst kvinnorna, diskuteras i denna uppsats med utgångspunkt i teorierna om strukturell fred och ekonomisk utveckling. Mina slutsatser blir att den sorts sociala entreprenörskap rörelsen innebär är viktigt för Bangladesh. Jag tror inte att mikrolåneverksamhet ensamt kan lösa världens fattigdom, men den kan i alla fall vara ett viktigt redskap för att närma sig jämlikhet, göra människor delaktiga och ge dem ett ökat egenvärde. I bästa fall kan detta resultera i ett minskat missnöje i samhällets lägre skikt, något som visat sig vara en så pass farlig grogrund för konflikter.

Nyckelord: strukturell fred, Johan Galtung, Grameen Bank, Muhammad Yunus, ekonomisk utveckling, mikrolån, fattigdomsbekämpning, kvinnans roll, jämlikhet, konfliktorsaker

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
1.1	Syfte	4
1.2	Frågeställning	4
1.3	Metod och avgränsningar	4
1.4	Materialanvändning och källkritik	5
1.5	Begreppsdefinition	5
1.6	Disposition	6
1.7	Bakgrundsfakta om Bangladesh	7
2	Teoretiskt ramverk	8
2.1	Positiv fred och strukturellt våld	8
2.1.1	Direkt våld	8
2.1.2	Indirekt våld	9
2.1.3	Fred som avsaknaden av våld	10
2.2	Ekonomisk utveckling	11
2.2.1	Människors rättigheter, möjligheter och friheter	13
2.2.2	Jordbruk och produktivitet	13
2.2.3	Utvecklingsländernas exportberoende	14
2.2.4	Ägande och företagsamhet	15
2.2.5	Kvinnans roll	15
2.2.6	Befolkningsökning	16
2.2.7	Konfliktorsaker och utveckling	17
3	Fallpresentation: Grameen Bank	19
3.1	Initiativet	19
3.2	Banken	20
3.3	Systemet med grupplån	21
3.4	Bankens samhällspåverkan	22
3.4.1	Att förändra inställningar: lån till kvinnor	22
3.4.2	Att förändra inställningar: idén med telefondamer	23
3.4.3	Att förändra inställningar: inkludera människor i processerna	24
3.5	Grameen Bank – en framgångssaga	24
3.6	...eller en fattigdomsfälla?	26

4	Teoretisk analys	28
4.1	Grameen Bank analyserat utifrån teorin om ekonomisk utveckling som strukturell faktor	28
4.1.1	Grameen och människors rättigheter, möjligheter och friheter.....	28
4.1.2	Grameen och ägande och företagsamhet.....	29
4.1.3	Grameen och kvinnans roll	29
4.1.4	Grameen och befolkningsökning	30
4.1.5	Grameen och konfliktorsaker och utveckling	31
5	Slutsatser.....	32
	Referenser.....	35
	Tryckta källor.....	35
	Otryckta källor	36
	Bilagor.....	38

1 Inledning

*”Den norska nobelkommittén har beslutat att tilldela Nobels Fredspris år 2006, i två lika stora delar, till Muhammad Yunus och Grameen Bank för deras ansträngningar att skapa ekonomisk och social utveckling underifrån. En varaktig fred kan inte uppnås om inte stora befolkningsgrupper finner vägar för att bryta sig ut från fattigdomen. Mikrokrediter är ett sådant sätt.”*¹

Sedan andra världskrigets slut har en väldigt liten del av de krig som förts varit mellanstatliga. De krig som startas idag är snarare informella, irreguljära strider. Det handlar inte längre om nationalstatens intressen och mellanstatliga krig, utan snarare om gerillarörelser och inomstatliga krig.² Individen och människors förhållanden tycks vara allt viktigare, något som avspeglas i dessa nya typer av krig. Även säkerhetspolitisk fokus har skiftat. Från att tidigare ha koncentrerat på huvudsakligen militära säkerhetshot har säkerhetsperspektivet vidgats till att inkludera jämställdhet, ekonomisk och social utveckling och ett demokratiskt styrelseskick.³ Begrepp som strukturell fred, hållbar fred och utveckling har lyfts fram och innefattar inte bara vapenvila utan även en förbättring av människors levnadsmiljö.

De senaste 25 åren har fattigdomen i världen minskat drastiskt. Denna minskning har dock nästan uteslutande skett i länder med en stabil ekonomisk tillväxt. Fattigdomen är fortfarande hög, på vissa håll till och med ökande, i länder där tillväxten avstannat eller varit negativ.⁴ Dagens verklighet är att de flesta i världen är fattiga.⁵ Utvecklingsländer hyser över fem av jordens dryga sex miljarder invånare, där en vanlig inkomst är under två dollar per dag.⁶

Kapitalismen kritiserar ofta i samhällsvetenskaperna för att förtrycka de svaga. Globaliseringen kan anses pågå på ojämlika villkor, där de rika blir rikare och de fattiga får det ännu sämre. Huruvida detta samband är giltigt är en helt annan uppsats, men med denna uppsats hoppas jag kunna visa att en bank, som ofta kan ses som en symbol för rikedom, lägga-på-hög-strategier och kanske till och med kapitalismens ansikte utåt, faktiskt *kan* göra en social skillnad och förändra vardagen för fattiga människor. Av denna anledning tilldelades också Grameen Bank Nobels Fredspris år 2006. Jag är övertygad som om att en varaktig

¹ http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/press.html

² Kaldor 2002 s. 23-24, 38-41

³ Hjelm-Wallen och Pagrotsky, 2000

⁴ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 7

⁵ Isbister, 1998 s. 1

⁶ <http://go.worldbank.org/N174APV2T0>

fred kräver en hållbar ekonomi och att fattigdom och lidande kan leda människor in på fel vägar.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att få en ökad förståelse för strukturella orsaker till fred, där den strukturella orsak jag valt att koncentrera mitt arbete på är den ekonomiska utvecklingsproblematiken. Jag har valt detta för att ekonomiska faktorer såsom resursfördelning och fattigdomens omfattning har stor betydelse för den sociala stabiliteten i ett land, dvs. för eventuella freds- eller konfliktsituationer.

Eftersom forskning som sammanlänkar ekonomisk utveckling och fred är relativt knapphändig är detta samband angeläget att utreda. Jag betraktar det vara av allra största vikt att uppmärksamma bakomliggande faktorer som kan vara viktiga i krig, konflikter eller i fredssituationer. Detta bör vara en allmän önskan, inte minst om människans mål är att någon gång kunna skapa en fredligare värld.

1.2 Frågeställning

Min frågeställning lyder: *Vilken roll kan ekonomisk utveckling, speciellt i fråga om fattigdomsbekämpning, spela för fred?* med underfrågeställningen: *Var passar Grameen Bank som mikrolåneinstitution in i denna process och vad har den bidragit med?*

1.3 Metod och avgränsningar

Jag har i denna uppsats gjort en fallstudie av Grameen Bank i Bangladesh där jag använt mig av en teorikonsumerande metod med teorierna om strukturell fred och ekonomisk utveckling.⁷

Jag har avgränsat mig så till vida att jag har valt att bara koncentrera mig på ekonomisk utveckling som strukturell faktor. I och med detta är jag medveten om att jag utelämnar en rad viktiga strukturella faktorer, men jag kände att denna avgränsning var nödvändig för att kunna göra en bra analys och gå in på djupet av frågan.

Idag har idéer om mikrolåneverksamhet spridit sig över världen och Grameen-program har startats i många länder. Det är dock viktigt att tänka på att jag bara

⁷ Esaiasson et.al 2004 s. 40, 120

undersöker hur Grameen Bank fungerar i dess ursprungsland Bangladesh. När jag skriver om Grameen hänvisar jag alltså till rörelsen i Bangladesh, ingen annan stans, och mina slutsatser gäller endast denna rörelse.

1.4 Materialanvändning och källkritik

Jag har uteslutande använt mig av sekundärdata, skriven av andra för andra ändamål. Häribland finns främst tidigare utgivna böcker och artiklar⁸, både nyutgivna och lite äldre.

Ett problem jag stött på är att jag inte hittat någon teori som tydligt sammanknyter ekonomisk utveckling och fred. Jag har därför dels använt mig av Johan Galtungs teorier om strukturell fred, där ekonomisk utveckling ingår, samt av rena utvecklingsteorier som jag själv tänkt koppla till fredsbyggande. I kapitlet om Grameen är det viktigt att poängtera att jag till stor del använt mig av Muhammad Yunus egna bok. Dessutom har bankens hemsida varit viktig för att få uppdaterad statistik. Dessa källor är naturligtvis färgade. Jag anser dock att reliabiliteten är så pass hög att dessa är relevanta att använda och när det kommer till fakta om banken är den egna hemsidan den mest innehållsrika källan.

1.5 Begreppsdefinition

- *Fred* Eftersom jag utgår mycket från hans texter använder jag Johan Galtungs definition av fred; avsaknaden av våld. Denna delas upp i positiv fred (avsaknad av strukturellt våld) och negativ fred (avsaknad av direkt våld)⁹ där:
- *Våld* enligt samma definition av Galtung både innefattar direkt och indirekt. Det direkta våldet åsamkas medvetet en individ av en aktör. Det strukturella våldet ligger istället inbäddat i systemet och kan till exempel utgöras av att det råder orättvisor som gör att vissa inte har tillgång till vatten eller sjukvård.¹⁰ Enligt många kritiker, däribland Boulding, är detta en alltför bred definition, men jag har trots detta valt att använda mig av denna, där sociala orättvisor är strukturellt våld.¹¹

⁸ Wiedersheim-Paul och Eriksson 1991 s. 76

⁹ Galtung 1969 s. 168, 183

¹⁰ *Ibid* s. 183

¹¹ Boulding 1977 s. 83

- *Fattig* mäts enligt konventionella mått i inkomst. Den som lever på under två dollar om dagen räknas som fattig och den som lever på under en dollar om dagen räknas som extremt fattig.¹² I denna uppsats avses dock förutom den materiella definitionen av fattigdom stadiet där en individ inte kan göra val. Nyckelordet blir osäkerhet, där man i bra tider kan äta och i dåliga tider kan svälta. Individen har inget skyddsnät och vet inte vad som väntar.¹³
- *Mikrolån* är små, monetära lån som ofta ges till fattiga utan säkerhet.¹⁴
- *Utvecklingsländer och utvecklade länder* är ingen helt klar definition. WTO arbetar exempelvis efter principen att länderna själva får välja vad de vill kalla sig och gör ingen egen kategorisering.¹⁵ Världsbanken kategoriserar utvecklingsländer som länder med låg- och medelinkomst, dvs. allt ifrån en genomsnittsinkomst mellan 0 - 10 725 US\$ per år, vilket sammanbringar länder som Polen, Mexiko, Kina och Nigeria. Dessa är helt olika länder med olika förhållanden och potential, och detta är en orsak till den massiva kritik kategoriseringen fått utstå.¹⁶ I folkmun avses med utvecklingsländer ofta länder med ofullständig industrialisering där invånarna har en låg medelinkomst och låg levnadsstandard.¹⁷ Utvecklingsländer exporterar ofta jordbruksprodukter och importerar tillverkade varor. Utvecklade länder innebär motsatsen; ett land med hög inkomstnivå och god levnadsstandard, där jordbruksprodukter importeras och tillverkade varor exporteras.¹⁸

1.6 Disposition

Jag har valt att börja min uppsats med ett teorikapitel där jag ställer upp mina två teorier, strukturell fred och ekonomisk utveckling. I kapitlet därefter presenterar jag mitt fall Grameen Bank; vad det är och hur det fungerar samt en diskussion om mikrolånens för- och nackdelar. I kapitel tre appliceras teorin på Grameen Bank som mikrolåneinstitution. Jag avslutar med ett diskussionskapitel där jag presenterar mina slutsatser och funderingar kring ämnet.

¹² <http://go.worldbank.org/N174APV2T0>

¹³ Isbister 1998 s. 19, 21

¹⁴ http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_aboutmicrofinance.asp#glossary

¹⁵ <http://www.answers.com/topic/developing-nation>,
http://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/d1who_e.htm

¹⁶ <http://go.worldbank.org/K2CKM78CC0>

¹⁷ <http://www.answers.com/topic/developing-nation>

¹⁸ Lewis 1990 s. 55

1.7 Bakgrundsfakta om Bangladesh

Bangladesh är ett av världens mest tätbefolkade länder, med ca 147 miljoner invånare. BNP per capita ligger på 414 US\$, vilket gör att Bangladesh klassas som ett låginkomstland. De viktigaste exportprodukterna är kläder och jute, samtidigt som importen huvudsakligen utgörs av kapitalvaror, maskiner och transportutrustning. Det låglänta landet drabbas ofta av naturkatastrofer som stora översvämningar, vilket beror på deras geografiska läge och till viss del även på överexploaterade naturresurser.¹⁹

Ca 70 procent av barnen mellan fem och tio år går i primärskolan. I sekundärskolan, mellan elva och femton år, går femton procent av barnen och endast fyra procent av sexton- och sjuttonåringarna når de två utbildningsår som lägger grunden för högre studier. Av den vuxna befolkningen kan knappt 40 procent läsa och skriva, hos kvinnorna ligger denna siffra under 30 procent. Medellivslängden är 61 år för män och 62 år för kvinnor.²⁰ Kvinnor är i högre grad fattiga än män och betalas lägre löner. Kulturella normer och traditioner som håller tillbaka kvinnan spelar en stor roll i hennes svaga ställning.²¹

Bangladesh räknas som ett av världens fattigaste länder. Den formella arbetslösheten är ca 40 procent, många arbetar dock i den informella sektorn. Jordbruket sysselsätter två tredjedelar av de arbetande och används till stor del för självhushållning. Bangladesh är en republik och sedan konstitutionen år 1972 förklarad en parlamentarisk demokrati. Militärkupper har dock varit återkommande.²²

¹⁹ Nationalencyklopedin

²⁰ *Ibid*

²¹ Bernasek 2003 s. 370

²² Nationalencyklopedin

2 Teoretiskt ramverk

Jag kommer i detta kapitel ställa upp de två valda teorierna om strukturell fred och ekonomisk utveckling. Då dessa teorier är nära sammanlänkade kommer jag i ett senare kapitel lägga ihop de två för att undersöka hur fenomenet med mikrolån kan bidra till en fredlig utveckling.

2.1 Positiv fred och strukturellt våld

Fredsforskaren Johan Galtung beskriver fred som avsaknaden av våld. Hans våldsbegrepp är något problematiserat, ett stadium där; *"(...) människor påverkas på så sätt att deras somatiska och mentala utföranden ligger under deras potentiella utföranden"*.²³ Våld är alltså inte endast då en aktör med avsikt tillfogar en människa fysisk smärta. Om detta var den gällande definitionen skulle många stadier av mänskligt lidande och ohållbara sociala strukturer innefattas i begreppet fred. Galtung gör därför en klar åtskillnad mellan direkt och indirekt våld.²⁴

2.1.1 Direkt våld

Det direkta våldet har en tydlig aktör och ett tydligt offer. Detta våld är en av typerna som kan påverka människans möjliga somatiska eller mentala utförande. Det direkta fysiska våldet delas upp i två kategorier; biologiskt våld samt fysiskt våld som sådant. Det biologiska våldet är då människans fysiska förmåga försämrats, till exempel då en aktör tillfogar en annan fysisk skada eller dödar honom, och då placerar offret under hans potentiella förmåga. Den andra kategorin är fysiskt våld som sådant, som begränsar människans fysiska rörlighet. Exempel på detta är då människan hålls fången eller lever i ett samhälle där infrastrukturen är undermålig och transporter är tillgängliga för ett fåtal av befolkningen. Människan hålls på sin plats utan någon chans att flytta på sig, och även detta förhindrar individen att nå sin fulla potential.²⁵

En annan dimension av det direkta våldet är psykiskt våld, som kan innefatta hot om våld, hjärntvättning, lögn och indoktrinering. Det kan hindra såväl

²³ Galtung, 1969 s. 168

²⁴ *Ibid* s. 168-169

²⁵ *Ibid* s.169

människors fysiska möjligheter som deras mentala möjligheter och kan även innefatta förstörelse av människors tillhörigheter eller egendom, som kan fungera som ett hot om våld.²⁶

Det direkta våldet kallas även personligt våld, då en eller flera personer verkar som aktörer. Denna kategorisering har dock minskat i värde. Det finns situationer, nämnvärt krig, där tusentals människor sänds ut för att döda under organiserade strukturer och med avancerade vapen. Detta kan snarare än personligt våld kallas organiserat direkt våld.²⁷

2.1.2 Indirekt våld

Det indirekta våldet benämns även strukturellt våld. Det är inte en tydlig aktör som utför våldshandlingarna, utan de ligger inbäddade i strukturen och visar sig som ojämlikhet i fråga om makt eller möjligheter. Det indirekta våldet är till exempel att förneka människor arbete, bostad eller resurser som de har rätt till, att inte låta dem lära sig läsa och skriva eller att inte ge dem möjlighet till utbildning.²⁸

Om en person avled av tuberkulos på 1700-talet kan detta enligt dåtidens medicin och smittoskydd anses varit oundvikligt. Idag är dock sådana dödsfall ett tecken på strukturellt våld; människor behöver inte dö i sjukdomar som vi kan bota.²⁹ Då människor svälter där det är undvikligt blir de utsatta för våld, oavsett om det finns en tydlig aktör som vägrar ge dem mat, eller om samhället eller den rådande ekonomiska strukturen inte ger dem möjligheten att kunna skaffa sig mat. Likväl är det en form av våld om livslängden i de övre samhällsskikten är högre än i de nedre.³⁰

När resurser i ett land är ojämlikt fördelade kan detta vara strukturellt våld som yttrar sig i exempelvis stora inkomstklyftor, ojämlik fördelning av utbildnings- och vårdmöjligheter, tillgången på information eller makt. Förhållandet blir än tydligare om de med lägst inkomst är de som har lägst utbildnings- och vårdmöjligheter och minst makt, som ofta är fallet. De medborgare som kontrollerar produktionsprocesser och äger produktionsmedel i landet är mer inflytelserika och kan lättare ta sig fram i samhället med hjälp av pengar.³¹ Livslängden avgörs ofta av den sociala grupp individen tillhör. Detta menar Galtung är strukturellt våld, vård som är tillgänglig för rika ska också vara möjlig för fattiga.³²

Det strukturella våldet kan också benämnas social orättvisa. Denna våldstyp syns mindre än det direkta våldet. Ofta ifrågasätts det inte, utan ses som en del av

²⁶ Galtung 1969 s. 169-170

²⁷ Derriennic 1972 s. 362

²⁸ Galtung 1969 s. 170-171

²⁹ Derriennic 1972 s. 369

³⁰ Galtung 1969 s. 169,171

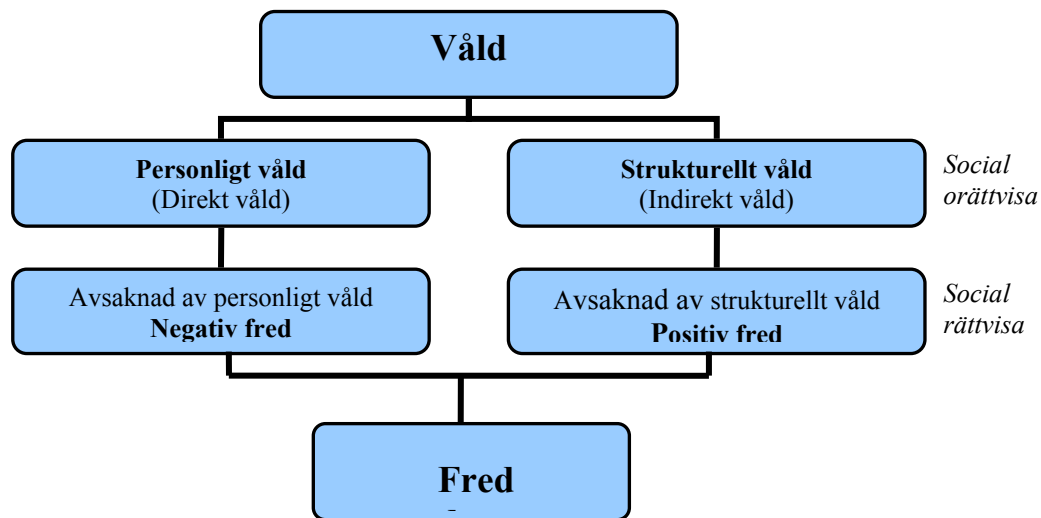
³¹ *Ibid* s. 171

³² Galtung och Höivik 1971 s. 73-74

livet. Sociala strukturer är svårföränderliga och strukturellt våld kan anses vara mer jämnt fördelat över tiden än vad det direkta våldet är, som har sina upp- och nedgångar vid speciella situationer av exempelvis krig.³³

2.1.3 Fred som avsaknaden av våld

Galtungs utveckling av våldsbegreppet lägger grunden för en problematisering av fredsbegreppet. Detta delar han upp i negativ och positiv fred.

Figur 1: Galtungs typer av våld och den tillhörande freden.³⁴

Figuren ovan visar Johan Galtungs koncept av våld och fred. Våldet delas upp i personligt och strukturellt våld. Avsaknaden av personligt våld blir enligt Galtung en så kallad negativ fred. Om samhället däremot saknar strukturellt våld råder positiv fred. Denna innebär social rättvisa.³⁵

En våldsam struktur färgar människors medvetande och inställningar. Galtung framhåller tendensen att våld föder våld. Strukturellt våld, som till exempel exploatering, utanförskap och förtryck kan resultera i ett utbrott av direkt våld, som en kamp för frihet och rättvisa. Det direkta våldet kan användas både av de styrande, för att behålla strukturen intakt, och av de underställda, för att försöka radera strukturen och slippa det strukturella våldet.³⁶

I en situation av strukturell fred lyfter Johan Galtung fram:

³³ Galtung 1969 s. 171, 173

³⁴ *Ibid* s. 183

³⁵ *Ibid*

³⁶ Galtung 1996 s. 198-199, 270

- Frihet, utan exploatering
- Dialog istället för påtvingande
- Integration istället för segmentering
- Solidaritet istället för fragmentering
- Deltagande istället för marginalisering
- Utveckling
- Jämlikhet
- Kulturell samexistens³⁷

Faktorerna ovan är viktiga för att kunna uppnå social rättvisa och av dessa koncentrerar jag mig fortsättningsvis på punkten utveckling.

2.2 Ekonomisk utveckling

Det är inledningsvis av allra största vikt att skilja på ekonomisk tillväxt och utveckling. Tillväxt mäts ofta i BNP och är en viktig indikator över ett lands ekonomi. Tillväxten är dock bara en del av den komplexa utvecklingsprocessen och i sig inget välfärdsmått. BNP per capita visar den ungefärliga medelinkomsten i ett land men säger ingenting om inkomstfördelning, utbildningsnivå eller förväntad livslängd.³⁸ BNP visar inte levnadsnivån, om den inte är köpkraftsjusterad. Dessutom utelämnas en stor del av produktionen, såsom den informella marknaden och oavlönat arbete i form av hemarbete. Jordbruksproduktionen underskattas ofta i länder med hög grad av självhushållning. Resultatet blir att utvecklingsländernas produktion underskattas samtidigt som utvecklade länders produktion överskattas.³⁹

Världsbanken har antagit en modell som sammanfattar faktorer som är viktiga för en framgångsrik utveckling. Dessa listas nedan:

- Ekonomisk tillväxt där de menar att framgångsrik utveckling kräver åtminstone periodvisa ökningar i inkomst per capita. Erfarenhet visar att de länder som har lyckats minska fattigdomen snabbast och även behålla reduktionen är de som haft högst tillväxt.⁴⁰
- En levande privat sektor spelar en viktig roll när det kommer till att anställa människor, speciellt på landsbygden och då jordbruk saknas.

³⁷ Galtung 1996 s. 32

³⁸ Isbister 1998 s. 150-152

³⁹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 37, 40-41

⁴⁰ <http://go.worldbank.org/N174APV2T0>

Att det finns och startas privata företag, små som medelstora, är viktigt då inte alla kan anställas av staten.⁴¹

- Kraft åt individen där alla ska kunna forma sina liv genom deltagande i ekonomin. Möjlighet till hälsovård och utbildning är viktigt i denna process och ska komma alla till godo.⁴²
- En aktiv stat med rätt styrning både i offentliga och privata sektorer ger effektiva marknader och ett öppnare klimat för individen. Här ingår även ett fungerande rättsystem som ser till att kontrakt efterlevs. Staten ska se till att basala mänskliga behov såsom tak över huvudet och näringsriktig mat kan uppnås och att alla ska ha rätt till ett medbestämmande i frågor som rör deras liv.⁴³
- Ägandeskapet för utvecklingsprogrammet ska ligga hos landet det berör. På så sätt kan man försäkra sig om att det finns stöd för reformerna och att de inte är påtvingande.⁴⁴

Jag skulle förutom ovanstående vilja tillägga John Isbisters definition av utveckling, som även inkluderar andra indikatorer såsom:

- Hållbar utveckling, att skydda miljön och producera på ett sätt som skulle kunna fortgå i evighet.⁴⁵
- Relativt jämn inkomstdistribution, det vill säga att tillväxten i någon mån kommer alla till godo och innebär en fattigdomsminskning.⁴⁶

Även om BNP-statistiken skjuter i höjden går det inte att tala om någon utveckling i ordets rätta bemärkelse om faktorer som höjer människors levnadsstandard inte samtidigt ökar.⁴⁷

Konventionell utvecklingsteori accepterar ofta att tillväxt måste få komma först och därefter kan en jämlik fördelning komma till stånd. Tillväxt och fördelning ses som ett motsatspar. En kontrasterande ställning, framförd av bland andra Gunnarsson och Rojas samt Sen, hävdar dock att en grundläggande faktor för ekonomisk tillväxt är att alla får en chans att delta i ekonomin. De menar att den huvudsakliga poängen inte ligger i att alla ska ha lika mycket, utan snarare att alla ska kunna dra sitt strå till stacken och bidra med något till ekonomin.⁴⁸

⁴¹ <http://go.worldbank.org/N174APV2T0>

⁴² *Ibid*

⁴³ *Ibid*

⁴⁴ *Ibid*

⁴⁵ Isbister 1998 s. 152

⁴⁶ *Ibid* s. 153

⁴⁷ *Ibid* s. 154

⁴⁸ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 20-21, Sen 2005 s. 21

2.2.1 Människors rättigheter, möjligheter och friheter

Principen om människors lika rättigheter avser att ingen människa ska kunna hindras från att till exempel äga mark beroende på kön, klass eller hudfärg. Ingen grupp ska diskrimineras bort från marknaden och lagen och rättssystemet ska vara lika för alla. Detta är en elementär faktor för att nå en hållbar ekonomisk tillväxt.⁴⁹

Principen om människors lika möjligheter kompletterar den föregående principen så till vida att människor också måste ha reella möjligheter att utnyttja sina rättigheter. De ska kunna ta sig fram i samhället oberoende av ekonomiska tillgångar. Här kommer ofta staten in i bilden med omfördelningspolitik. Att principen om människors lika möjligheter bryts är en mycket vanlig orsak till varför ekonomisk tillväxt hämmas. Genom att räkna bort delar av befolkningen utnyttjas inte den fulla kapaciteten och tillväxten blir inte så hög som den hade kunnat vara.⁵⁰

Utveckling kan ses som en process där människors friheter ökar. Politiska friheter, såsom fria val och yttrandefrihet, främjar ekonomisk trygghet. Sociala friheter, såsom tillgång till utbildning och hälsovård, underlättar för individen att delta i ekonomin. Dessutom kan ekonomiska friheter, att få tillträde till marknaden och kunna delta i handel, skapa välstånd hos såväl individen som samhället. För att kunna nå utveckling krävs det följaktligen att faktorer som hämmar människors friheter elimineras. Häribland finns förtryckarstater och bristande infrastruktur, men också fattigdom och hinder för ekonomiskt deltagande. Amartya Sen menar att genom att stänga ute människor från arbetslivet håller man dem fångna och berövar dem på viktiga sociala kontakter. Friheten att alla människor ska kunna delta i marknaden är ett viktigt bidrag till utveckling, oavsett hur det avspeglas i BNP-statistiken. Omvänt kan ekonomisk ofrihet när det kommer till extrem fattigdom göra en människa till ett hjälplöst offer beredd att ta stora risker och fatta dåliga beslut för att kunna tjäna en inkomst till sin familj.⁵¹

2.2.2 Jordbruk och produktivitet

Utvecklingsekonomen Arthur W Lewis lägger stor vikt vid betydelsen av jordbruket, som ofta är en dominerande näringsgren i utvecklingsländer. Idag har utvecklingsländerna till stor del fastnat i sin position som livsmedels- och råvaruexportörer, sektorer som genererar små inkomster. De råvaror som exporteras genomgår sin förädlingsprocess i västländer och bidrar till de redan utvecklade ländernas statskassor.⁵²

⁴⁹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 18-19

⁵⁰ *Ibid* s. 19-20

⁵¹ Sen 2005 s. 17-18, 21, 25

⁵² Lewis 1990 s. 15

Livsmedelsproduktion och -export leder dock inte ovillkorligen till fattigdom. Bland andra har Danmark och Australien blivit bland de rikaste i världen på livsmedelsexport. Jordbruket i dagens utvecklingsländer brottas dock med orimligt låg produktivitet och en industrialiseringsprocess krävs för att de ska kunna nå snabb ekonomisk utveckling. Dessutom har dessa länder en nästintill oändlig tillgång på utbildad arbetskraft. Dessa är lätta att ersätta och tvingas därför ta låga löner.⁵³

Utvecklingsländer lider ofta av ett skevt bytesförhållande; priserna på de varor landet exporterar jämfört med de varor de importerar är väldigt låga. Genom att höja den utbildade arbetskraftens produktivitet skulle utvecklingslandets bytesförhållande kunna förbättras, då man skulle kunna producera och exportera mer avancerade produkter, exempelvis tillverkningsvaror. I och med produktivitetsökningen skulle jordbrukssektorn kunna tillgodose efterfrågan på den inhemska marknaden samtidigt som resurser skulle kunna frigöras och överföras till industrisektorn.⁵⁴

Lärdomen från de europeiska länderna visar att då samhället genomgick en urbaniseringsprocess och övergick från jordbruk till industri sköt deras tillväxt i höjden. Många utvecklingsländer har på grund av detta försummat sitt jordbruk. Problemet är dock att i Europa var detta beroende av en samtida väldig produktionsökning i jordbruket.⁵⁵ Detta har inte skett i utvecklingsländerna och resultatet av denna försumning, i kombination med befolkningsökningen, leder till att många av invånarna inte har näringsrik mat för dagen. Utvecklingsländerna måste därför importera spannmål och annan föda, och detta är en ytterst onödig utveckling som försämrar bytesbalansen avsevärt.⁵⁶

2.2.3 Utvecklingsländernas exportberoende

Utvecklingsländerna är ofta koncentrerade på att exportera sin produktion, då hemmamarknaden kan anses för liten eller för ointressant. Dessa länder möter dock stora problem i att de är så pass beroende av världshandeln.⁵⁷ Beroendet visar sig på två sätt; de är beroende av tillväxten i de utvecklade länderna, som köper deras exportvaror, samt att de som råvaruexportörer är kraftigt styrda av internationella konjunktursvängningar genom att priserna på exportvaran skiftar.⁵⁸

När världshandeln sjunker, som i fallet under världskrigen, stagnerar också tillväxten i utvecklingsländerna. Detta är faran med att ha hela sin tillväxtmekanism på exportsidan. Utvecklade länder, däremot, har ofta sin största tillväxtmekanism på den inhemska marknaden. Utvecklingsländerna skulle vara hjälpta av företagare som är beredda att koncentrera sig på hemmamarknaden. De

⁵³ Lewis 1990 s. 15, 56

⁵⁴ *Ibid*

⁵⁵ Isbister 1998 s. 167-168

⁵⁶ Lewis 1971 s. 13

⁵⁷ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 63

⁵⁸ Persson och Schori 1997

bör därför satsa på utbildning, förbättring av jordbrukssystem, produktivitetssökning och en möjlighet till snabb produktionsökning, både för en växande hemmamarknad och för export.⁵⁹

2.2.4 Ägande och företagsamhet

Lewis framhåller två exempel i Argentina och Australien. År 1913 hade dessa två länder ungefär lika hög BNP per capita. De är dessutom två länder med relativt lika geografiska förhållanden och naturresurser. Idag befinner de sig dock i helt olika verkligheter. Lewis menar att den största skillnaden mellan de två ländernas utveckling ligger i ägandeförhållanden i jordbruket, där godsägarelisten i Argentina givits alltför stor makt på de fattigas bekostnad. I Australien har makten fördelats ut på människorna, och detta har lett till ett mer lyckat resultat.⁶⁰

Internationella företag har ofta startat upp verksamhet, fått viktiga byggnadskontrakt och förlagt produktion till utvecklingsländer. Detta kan skapa arbetstillfällen och vara av stor nytta för utvecklingslandet om det leder till uppgraderade produktionsformer.⁶¹ Det kan dock också leda till att vinsterna försvinner ut ur landet. Lewis lägger stor vikt vid företagsamhet, som blommar upp där människor ges chansen. Framgångsrik företagsamhet innefattar och lär ut affärsmässiga förhållningssätt till sparande, risktagande, kostnader, ansvar och arbete. Att ta vara på den inhemska företagsamheten kan anses mer lämpligt och önskvärt än att låta utländska företagare kontrollera hela marknaden.⁶²

2.2.5 Kvinnans roll

I många utvecklingsländer är kvinnan den mest utsatte med betydligt lägre status än mannen. De arbetar upp till dubbelt så mycket som sina män, men detta arbete räknas i stor utsträckning bort från den officiella statistiken då det handlar om oavlönat hemarbete. Mannen förfogar över familjens resurser och deras näringsintag är också det som prioriteras först, därefter barns och kvinnors.⁶³

Anledningen till att kvinnor deltar relativt lite i den ekonomiska verksamheten är att de inte i samma utsträckning har tillgång till ekonomiska resurser. I många utvecklingsländer är jord- och kapitaläggande endast manliga rättigheter. Då kvinnan får ökade rättigheter, i form av framför allt utbildning och arbete, visar studier att födelsetalen avtar. Dessutom finns det ett samband mellan mer självständiga kvinnor och minskad barnadödlighet.⁶⁴

⁵⁹ Lewis 1971 s. 20-21

⁶⁰ Lewis 1990 s. 11

⁶¹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 72

⁶² Lewis 1971 s. 21-22

⁶³ Persson och Schori 1997

⁶⁴ Sen 2005 s. 276, 285

Könsdiskriminering där kvinnorna räknas bort från det dagliga ekonomiska livet bromsar den ekonomiska utvecklingen.⁶⁵ Världsbankens ståndpunkt är att en förstärkning av kvinnans roll inte bara medför fördelar för individen, utan för hela samhället och utvecklingen, som då kan ske mer effektivt. När de båda könen är relativt jämlika tenderar ekonomin att öka fortare än om betydande skillnader finns mellan könen. Dessutom visar studier att jämlika samhällen tar sig ur fattigdom snabbare. När kvinnan har större kontroll över familjens inkomster, förbättras hela familjens situation.⁶⁶ Stärkandet av kvinnans roll är en central idé i dagens utvecklingsprocess.⁶⁷

2.2.6 Befolkningsökning

Den stora befolkningsökningen i många utvecklingsländer kan ses som ett hot mot utveckling. Stora resurser måste läggas på den växande befolkningen, resurser som annars hade kunnat förbättra levnadssituationen för den befolkning som redan finns.⁶⁸ Landet kan inte satsa på en förbättring av existerande infrastruktur, skolor eller sjukvård, utan måste skaffa fram fler platser. Befolkningsökningen leder till en kvantitativ ökning av dessa viktiga institutioner istället för en kvalitativ förbättring. Den medför också en massflykt till städerna, varpå arbetslösheten höjs i dessa områden.⁶⁹

Befolkningsökningen är ett problem för många utvecklingsländer och måste minska för att levnadsstandarden ska kunna förbättras. På vissa håll anses att befolkningsökningen är ett så stort hot, att fertilitetsminskning bör vara en del av definitionen av ekonomisk utveckling. Detta är dock inget som antagits officiellt⁷⁰ men undersökningar visar att det finns ett empiriskt säkerställt negativt samband mellan befolkningstillväxt och ekonomisk utveckling.⁷¹

Befolkningsökningen har delvis sin förklaring i kvinnans utsatta situation. För kvinnor utan makt, utbildning och rättigheter är det en trygghet att föda många barn, som då kan bidra med fler händer till arbetet och försörja modern om hon skulle bli sjuk eller gammal.⁷² På liknande sätt kan befolkningsökningen bromsas genom att ge kvinnor rätten till utbildning och förvärvsarbete.⁷³ Detta har bevisats genom studier där korrelationen mellan kvinnors läskunnighet och födelsetalet är starkt negativ. En förklaring till detta kan vara att många födslar begränsar kvinnor och minskar deras friheter, en kvinna som arbetar eller studerar vill inte ha för många avbrott i sysselsättningen.⁷⁴

⁶⁵ Hjelm-Wallen och Pagrotsky 2000

⁶⁶ <http://go.worldbank.org/N174APV2T0>

⁶⁷ Sen 2005 s. 287

⁶⁸ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 51

⁶⁹ Lewis 1971 s. 28-29

⁷⁰ Isbister 1998 s. 155

⁷¹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 51, 53

⁷² Persson och Schori 1997

⁷³ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 55

⁷⁴ Sen 2005 s. 276, 281

2.2.7 Konfliktorsaker och utveckling

Fattigdom är ett hot mot fred och utveckling och kan medföra konflikter, resursutarmning och stora flyktingsströmmar. Fattigdomsbekämpning kan därför spela en central roll i främjandet av fred och global säkerhet.⁷⁵ Världsbanken framhåller fyra orsaker som är empiriskt bevisade att öka konfliktrisen i ett land; låg per capita inkomst, ojämn inkomstdistribution, låg tillväxt och högt beroende av inkomster från primärvaruexport⁷⁶. Alla dessa faktorer är aktuella i många utvecklingsländer och en ekonomisk utveckling kan förbättra alla fyra.⁷⁷

Många av dagens konflikter bottnar i en växande fattigdom. Detta kan kanske tydligast ses i stora delar av Afrika där inbördeskrig, svältkatastrofer och flyktingströmmar är återkommande.⁷⁸ Inbördeskrig kan ses som omvänd utveckling. De förvärrar ofta fattigdomen, samtidigt som utveckling kan vara effektivt när det kommer till förebyggande av konflikter. Låglöneländer är långt mer benägna än medellöneländer att dras in i inbördeskrig. På det sättet kan dessa krig ses som såväl ett hinder för utveckling som utvecklingens misslyckande. Faktum är att de flesta krig som förs idag är inbördeskrig. Det finns ett tväsidigt samband mellan krig och utveckling; krig håller tillbaka utvecklingen samtidigt som utveckling håller tillbaka kriget. Detta innebär att i länder med framgångsrik utveckling är krig mindre sannolikt, något som i sin tur underlättar den framtida utvecklingen. Länder där utvecklingen misslyckats är mer benägna att dras in i krig, som ytterligare förstör ekonomin. Låglöneländer löper femton gånger större risk att dras in i våldsamma konflikter än vad OECD-länderna gör.⁷⁹

Världsbankens studier visar att efter det typiska inbördeskriget ligger inkomsterna femton procent lägre än vad de annars kunnat vara, och 30 procent fler befinner sig i inkomstmässigt mätt absolut fattigdom. Konflikter medför stora direkta ekonomiska förluster, den kanske största i form av förstörd infrastruktur. Dessutom innebär rädslan som våldet för med sig stora förluster då människor flyr sina hem. De ekonomiska bakslagen fortsätter även efter konflikten; inte minst på grund av högre militärutgifter och ökade dödssiffror.⁸⁰

Ytterligare en konfliktorsak ligger i befolkningsökningen. Denna medför en ökad urbanisering och därmed skapas sociala problem. I städerna växer det fram slumområden med fattigdom, arbetslöshet, prostitution, kriminalitet och hemlöshet. Trycket på resurserna leder till ett ökat missnöje som kan leda till känslor av hopplöshet och utanförskap och utmynna i konflikter.⁸¹

Fattigdom är även en viktig aspekt när det kommer till att rekrytera stridande. Barnsoldater som figurerar i många konflikter rekryteras framför allt i fattiga

⁷⁵ Persson och Schori 1997

⁷⁶ Collier et.al 2003 s. 4

⁷⁷ Bannon 2003 s. 2-3

⁷⁸ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 289, 291

⁷⁹ Collier et.al 2003 s. ix, 1, 5

⁸⁰ *Ibid* s. 2, 17

⁸¹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 56-57

familjer.⁸² Låga inkomster och ojämna inkomstfördelning skapar missnöjda invånare. Dessa är lätta att rekrytera för våldsskaparna.⁸³

För att kunna uppnå politisk stabilitet är det av största vikt att invånarna i landet lever i en någorlunda uthärdlig social och ekonomisk verklighet. Många av de faktorer som är kopplade till fattigdom, såsom missnöje, avsaknad av rättigheter, maktlöshet och brist på deltagande, är en grogrund för konflikter. En ekonomisk utveckling, när det kommer till fattigdomsminskning, skulle kunna försvaga dessa bakomliggande orsaker. I takt med globaliseringen växer nya möjligheter för regional handel fram, och med den en eventuell välståndshöjning i nationer. Det skapas dock också risker för ökade klassklyftor som kan utmynna i konflikter. Ur det hänseendet är det av största vikt att stärka arbetet med fattigdomsbekämpning och att bjuda in människor att ta del av den ekonomiska utvecklingen.⁸⁴

⁸² Persson och Schori 1997

⁸³ Collier et.al 2003 s. 4

⁸⁴ Hjelm-Wallen och Pagrotsky 2000

3 Fallpresentation: Grameen Bank

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för vad Grameen Bank är, hur det startade, hur det påverkar samhället och hur det har lyckats i Bangladesh. Kapitlet avslutas med en översikt av Grameens för- och nackdelar.

3.1 Initiativet

När Muhammad Yunus 1974 fick idén till Grameen Bank arbetade han som professor i nationalekonomi vid Chittagong-universitetet i Bangladesh, ett land där svälten bredde ut sig. Yunus vittnar om hur iakttagelser av svältande människor fick honom att förkasta nationalekonomiska teorier och bege sig till en by nära universitetet, Jobra, för att skola sig i det mänskliga lidandet och fattigas vardagsliv. Hans utgångspunkt var att om han kunde hjälpa en enda människa till ett bättre liv, så skulle han ha gjort en insats.⁸⁵

Yunus första möte med sina egna ekonomiska planer var en eftermiddag då han gick runt i Jobra och stötte på en ung kvinna som satt på huk på jorden utanför sitt fallfärdiga hus och tillverkade en bambupall. Han startade ett samtal där han fick reda på hur kvinnan tillverkade dessa pallar. Kvinnan lånade pengar av en köpman för att kunna köpa bambun. Råvaran för en pall kostade fem *taka*, ca 20 amerikanska cent, och genom lånet förband sig kvinnan att sälja den färdiga pallen till köpmannen, till ett pris av fem och en halv *taka*. Kvinnan tjänade alltså två amerikanska cent per pall. Hon såg sig inte ha något annat val än att gå med på köpmannens villkor. Om hon skulle låna pengar på gatan, av en s.k. procentare, skulle denna vilja ha upp till tio procents ränta per dag. Situationen är vanlig i utvecklingsländer. Om fattiga behöver pengar, låt säga till medicin, mat, att gå till domstol eller att gifta bort sin dotter, har de inga andra tillvägagångssätt. Procentaren är bland de få som är villiga att låna ut pengar till fattiga. Lånen utgör stora problem för låntagarna, det är väldigt svårt att bli av med sina skulder i och med att räntan accelererar så pass fort.⁸⁶

På samma sätt som till den första kvinnan gick Yunus och hans medarbetare runt till andra arbetare i byn som lånade pengar från köpmän med krav på att de skulle få köpa varorna. Totalt hade 42 människor lånat 856 *taka*, ungefär 27 dollar. På grund av att de saknade 27 dollar för att köpa in sina råvaror och kunna

⁸⁵ Yunus 2007 s. 16-18

⁸⁶ *Ibid* s. 19-21

sälja hantverken till marknadspriset satt 42 familjer fast i en fattigdomsspiral som de inte såg någon möjlighet att ta sig ur.⁸⁷

Yunus initiativ blev i detta skede att från egen ficka låna ut 27 dollar till dessa människor. På så sätt kunde de för egna pengar skaffa sig det material som behövdes. De kunde följaktligen sälja sina produkter till vilka de själva valde och till marknadspriset, något som genererade större inkomster till familjerna. Dessa inkomster kunde sedan användas till att köpa nytt material och så småningom även betala tillbaka lånet.⁸⁸

Yunus ansåg att det som behövdes var en institutionell lösning som kunde låna ut pengar till fattiga människor trots att de inte kunde lämna någon säkerhet. Detta visade sig dock vara svårare än han trott. För att klara bankernas byråkrati och fylla i alla blanketter som var nödvändiga både för att få lån och få sätta in sitt sparkapital krävs att kunden är läs- och skrivkunnig. Detta är dock ett hårt krav i ett land där majoriteten är analfabeter. Redan här sorteras de lägre samhällsskikten ut. Även då Yunus erbjöd de etablerade bankerna att han själv skulle fylla i blanketterna fick han avslag. Bankerna krävde säkerhet för lånen, något som gjorde att endast rika kunde låna pengar. Bankcheferna försäkrade Yunus om att hans idealistiska idé aldrig skulle fungera.⁸⁹

3.2 Banken

Grameen Bank blev en formell bank år 1983. De ger mikrolån till väldigt fattiga personer, utan säkerhet och utan underskrift av legala dokument. De har en mängd olika lån. De vanligaste är självhjälpslånen, som är lån till inkomstgenererande verksamhet och till en ränta av tjugo procent. De är ettåriga och ska amorteras med lika stora belopp en gång i veckan. På så sätt går det fort att se vilka som är på väg att halka efter och hjälpa dessa i tid. Utöver dessa lån finns huslån till åtta procents ränta, studielån till fem procents ränta samt räntefria tiggarlån med få regler och speciella fördelar såsom kostnadsfri livförsäkring.⁹⁰ Medellånen är 130 US\$ och kunderna kan även sätta in pengar i Grameen Bank till relativt höga inlåningsräntor på mellan åtta och en halv till tolv procent.⁹¹

Grameen kan ses som en sparbank där de fattiga äger banken. Kundernas ägande uppgår i mars 2007 till 94 procent, där staten äger övriga sex procent. Alla lån betalas med pengar som har satts in i banken, 61 procent av dessa insättningar kommer från de egna låntagarna. Yunus uttalade mål är att banken så småningom ska ägas helt av sina kunder.⁹² Grameen har tidigare finansierats genom lån från

⁸⁷ Yunus 2007 s. 24

⁸⁸ *Ibid* s. 25

⁸⁹ *Ibid* s. 87-90

⁹⁰ <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

⁹¹ Isaksson 2007, <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

⁹² <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>
<http://www.Grameen-info.org/bank/index.html>

andra kreditgivare samt donationer och subventioner.⁹³ År 1995 beslutades dock att inte ta emot fler donationer eller lån. Detta grundar sig på en övertygelse om att de sparmedel som sätts in i banken ska räcka till att täcka lånen. På så vis undviks också intressekonflikter där någon stor donator eller långivare skulle kunna påverka hur verksamheten styrs.⁹⁴

Grameen Bank har gått med vinst varje år sedan starten, med undantag för 1983, 1991 och 1992. År 2005 var vinsten 15,21 miljoner US\$, och hela vinsten går till en rehabiliteringsfond för katastrofsituationer. Detta befriar Grameen Bank från att betala Bangladesh statliga företagsskatt.⁹⁵

3.3 Systemet med grupplån

Potentiella Grameen-låntagare får bilda grupper om fem personer. I inledningsskedet ges endast lån till två personer i gruppen och om dessa påbörjar sin amortering inom sex veckor får de andra medlemmarna ta lån. Om gruppen inte klarar av att betala sina lån får deras medlemmar inte låna igen. Gruppptrycket utgör alltså en slags säkerhet för banken och det är väldigt viktigt att skapa en bra och pålitlig grupp.⁹⁶ Oberoende intervjuer med 30 låntagare vittnar om att gruppen är ett stort stöd och att de kanske inte hade vågat ta lån om de stått helt själva.⁹⁷ Gruppmedlemmarna är i slutändan endast ansvariga för att betala tillbaka sina egna lån.⁹⁸

Sex lånegrupper sätts ihop till ett center som tillsammans håller veckovisa möten för att diskutera lånen och verksamheternas problem och möjligheter. Varje delkontor har omkring 60 sådana center att hålla kontroll över och anställda på kontoren reser runt i byarna för att föra dialog med låntagarna, istället för att kräva att de fattiga ska komma till dem. En bankanställd åker ut till sina 60 center en gång i veckan, då avbetalningarna också görs.⁹⁹ Grameen Bank har i april år 2007 totalt 2414 delkontor runt om i Bangladesh och drygt 22 000 anställda.¹⁰⁰

Kunderna tilldelas sina självhjälpslån utan att Grameen försöker styra vad de ska göra med dem. Idén är att de fattiga vet bättre än någon utomstående vad de är bra på och vad de kan göra för att överleva.¹⁰¹ Gruppernas formation kan dock styra vad den fattige gör med sitt lån. Eftersom alla är så pass beroende av att

⁹³ Ray 1998 s. 581

⁹⁴ <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

<http://www.Grameen-info.org/bank/index.html>

⁹⁵ <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

⁹⁶ Ray 1998 s. 579

⁹⁷ Bernasek 2003 s. 378

⁹⁸ <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

⁹⁹ Bernasek 2003 s. 372

¹⁰⁰ [http://www.Grameen-info.org/bank/Statement1US\\$.htm](http://www.Grameen-info.org/bank/Statement1US$.htm)

<http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

¹⁰¹ Yunus 2007 s. 228

gruppmedlemmarna sköter sina lån kommer grupptrycket förmodligen att leda individen till att välja investeringar som ger säkra inkomstkällor.¹⁰²

Muhammad Yunus anser att män och kvinnor ska hållas i separata grupper. I en ojämlig grupp kommer de starkaste, ofta männen, att tillskansa sig fördelarna och kvinnorna får endast en mindre chans att utvecklas. Likväl menar han att program som syftar till utveckling men blandar fattiga och icke-fattiga kommer leda till att de icke-fattiga får de bättre, på de fattigas bekostnad. Denna kritik riktar han bland annat mot dagens system av bistånd där hjälpen sällan når ner till den fattigaste befolkningen.¹⁰³

3.4 Bankens samhällspåverkan

Muhammad Yunus efterfrågar allt mer socialt entreprenörskap. Med detta avses privata företag som styrs med socialt ansvar och inte bara med vinstmaximerande syfte.¹⁰⁴ Yunus vill själv ta detta ansvar, bland annat med hjälp av de sexton mål Grameen har satt upp (*se bilaga 1*). Dessa gör Grameen Bank till en unik form av bankväsende med en form av social verksamhet utöver det finansiella. I de sexton målen får familjerna lära sig vikten av familjeplanering, att koka eller rengöra deras vatten innan det kan drickas, att utbildning bör vara tillgänglig för deras barn, att inte acceptera eller ge hemgifter vid döttrars giftermål och så vidare.¹⁰⁵ Många av dessa mål syftar till att stärka kvinnans roll i samhället.¹⁰⁶

3.4.1 Att förändra inställningar: lån till kvinnor

De fattiga kvinnorna som Grameen Bank vänder sig till saknar inte bara lån för att de är fattiga och inte kan erbjuda någon säkerhet, utan för att kvinnor inte anses vara kreditvärdiga av de etablerade bankerna. Dessa har en mängd speciella kontor där kvinnor ska kunna utföra bankaffärer. Om hon vill ta ett lån måste banken diskutera saken med hennes man, som har det slutgiltiga ordet i frågan och ska skriva under låneansökan.¹⁰⁷ Innan Grameen startade sin verksamhet utgjordes mindre än en procent av alla låntagare i Bangladesh av kvinnor och Grameen ville därför ha minst hälften kvinnliga kunder.¹⁰⁸

Yunus fann fler orsaker till varför kvinnliga låntagare var önskvärda. Han menar att *”om målen med ekonomisk utveckling inbegriper förbättrad levnadsstandard, fattigdomsbekämpning, tillgång till värdiga jobb och ökad*

¹⁰² Ray 1998 s. 580

¹⁰³ Yunus 2007 s. 84-85, 189

¹⁰⁴ *Ibid* s. 220

¹⁰⁵ Ray 1998 s. 579

¹⁰⁶ Bernasek 2003 s. 373

¹⁰⁷ *Ibid* s. 371

¹⁰⁸ Yunus 2007 s. 98

jämlikhet, så är det helt naturligt att börja med kvinnorna".¹⁰⁹ Svält och fattigdom är större problem för kvinnan i familjen. Om familjen står utan mat är det en oskriven lag att den som ska svälta är modern. Hon saknar trygghet då hennes man kan skilja sig och kasta ut henne ur hans hus. Eftersom hon sällan ges tillåtelse att lära sig läsa, skriva eller tjäna egna pengar har hon då ingenting. Kvinnan kan i bästa fall återvända till sina föräldrar, men innebär då en försörjningsbörda för dem. Som frånskild anses hon också vara en vanärad kvinna och av den anledningen kan hennes släkt stänga henne ute.¹¹⁰

I och med kvinnans utsatta situation kommer hon att anstränga sig mer och arbeta hårdare för att ta sig ur fattigdomen och skapa en försörjning, bara hon ges chansen. Erfarenheter visar att kvinnorna anpassar sig bättre till Grameens program än vad männen gör. De är också mer måna om att skaffa en framtid för sina barn och pengar som tjänas av kvinnan kommer hela familjen bättre till godo än de som tjänas av män, som tänker mer på sina egna behov om familjen får en slant över. Kvinnorna har starkare band till barnen och skapar därmed Bangladeshs framtid.¹¹¹

Att Grameen-lånen koncentrerats till fattiga kvinnor har mött hårt motstånd, från bland andra männen, mullorna, procentarna och staten. Männen ville själva få tillgång till lånen. Mullorna såg Grameen som ett hot mot deras auktoritet ute i byarna och ville inte ha någon konkurrens. De procentare som lånade ut pengar till ockerräntor hade naturligtvis egna vinstintressen och ville inte att deras verksamhet skulle förstöras. Staten menade att den första prioriteringen borde vara att männen skulle få möjlighet att skaffa sig jobb. Andra menade att det inte var någon ide att låna ut till kvinnor, då de ändå skulle ge pengarna till sina män. Yunus menar dock att lånen är ett steg till att ge kvinnan en bättre tillvaro och en starkare ställning.¹¹²

Ett tecken på hur Grameen hjälper stärkandet av kvinnan är de speciella huslån som kunderna får ta om de fått och betalat tillbaka tre ettåriga självhjälpslån. Ett krav för dessa lån är att mannen i familjen ska skriva över sin mark i kvinnans namn. Kvinnan tar sedan bostadslånet och de kan bygga ett hus. Detta har i april 2007 attraherat ca 646 000 familjer.¹¹³

3.4.2 Att förändra inställningar: idén med telefondamer

Grameen har tagit initiativet att ge lån till kvinnor i byar för att de ska kunna skaffa sig en mobiltelefon. Kvinnorna kan sedan ta betalt av bymedlemmarna för att utnyttja telefonen. Denna idé har visat sig vara väldigt vinstbringande för telefondamerna, och har även naturligtvis bidragit till att få ut tekniken i byarna. Hälften av alla byar i Bangladesh har nu sin egen telefondam, där det aldrig

¹⁰⁹ Yunus 2007 s. 100

¹¹⁰ *Ibid* s. 99

¹¹¹ *Ibid* s. 99-100

¹¹² *Ibid* s. 100

¹¹³ <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

existerat telefoner tidigare. Detta underlättar även för hantverkarna i byn, det är nu mycket lättare att nå potentiella kunder, ta upp beställningar och sätta pris.¹¹⁴

3.4.3 Att förändra inställningar: inkludera människor i processerna

Grameen-systemet lär också människor att rösta. De fattiga kunderna går till val regelbundet, om än mikroval, för att utse gruppens ordförande och sekreterare. De väljer också chefer för centret i sin by. Vidare får de rösta i tillsättandet av styrelsemedlemmar i Grameen Bank vart tredje år. Detta har förberett dem för det demokratiska livet och många Grameen-kvinnor har vågat sig ut i de lokala regionsvalen, där många också lyckats ta de speciella platser som är reserverade för kvinnor i Bangladesh.¹¹⁵ Studier visar att det kvinnliga valdeltagandet har ökat sedan kvinnorna blev medlemmar i Grameen Bank. År 1996 var valdeltagandet i Bangladesh 73 procent och i många distrikt röstar kvinnor i högre utsträckning än män.¹¹⁶

3.5 Grameen Bank – en framgångssaga...

I april år 2007 uppgick antalet Grameen-kunder till 7,1 miljoner, av vilka 97 procent är kvinnor. Banken täcker 91 procent av alla byar i Bangladesh. Sedan starten har de lånat ut 6,07 miljarder US\$.¹¹⁷

Det är svårt att fastställa hur framgångsrik banken har varit i sitt arbete. Det finns ingen kunskap om hur låntagarna skulle ha haft det utan lånen. Det som kan noteras är att Grameen har fångat upp bra låntagare. Detta grundar sig i gruppodynamiken där ingen vill sammansluta sig med någon som kanske inte kan betala sina lån. På så sätt utesluts de dåliga låntagarna.¹¹⁸

Muhammad Yunus menar att ”*det råder finansiell apartheid*”¹¹⁹ i världen, där bara de rika får möjlighet att låna pengar och att skaffa sig ett ännu bättre liv. Han ser Grameen Bank som ett bevis på att det går att lita på fattiga människor då banken har högre återbetalningsgrad än de statliga bankerna i Bangladesh.¹²⁰ Återbetalningsgraden ligger i april 2007 på 98,54 procent¹²¹.

¹¹⁴ Yunus 2007 s. 260, 262-263

¹¹⁵ <http://www.grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>

¹¹⁶ Yunus 2007 s. 161

¹¹⁷ <http://www.grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>
[http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US\\$.htm](http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US$.htm)
<http://www.grameen-info.org/bank/index.html>

¹¹⁸ Ray 1998 s. 582

¹¹⁹ Romare 2000

¹²⁰ *Ibid*

¹²¹ [http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US\\$.htm](http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US$.htm)

Enligt en intern undersökning som utfördes av Grameen nyligen har 64 procent av familjerna till Grameen-låntagare lyckats ta sig ur fattigdomen. Detta mäts enligt tio punkter, där låntagaren får besvara frågor om levnadsmiljö, sparkapital, hälsa samt mat och dryck.¹²² Oberoende studier med en grupp av Grameen-låntagare och en kontrollgrupp bekräftar att låntagarna i högre grad tagit sig ur fattigdomen än vad kontrollgruppen gjort.¹²³ En Världsbanksstudie från 1998 visar att 10 000 Grameen-kunder lyckas ta sig ur fattigdomen varje månad.¹²⁴

Den direkta ekonomiska effekten för låntagarna är enligt undersökningar att hushållens utgifter ökar med sjutton cent per varje lånad dollar. Även detta är en svårtolkad siffra. Dessa sjutton cent handlar om hushållens utgifter och säger ingenting om effekten på inkomsterna och sparandet. Denna siffra mäter inte heller Grameens långsiktiga sociala effekter, såsom en eventuell ökning i utbildning och jämlikhet.¹²⁵

Bland Grameens sexton mål ingår vikten av näringsriktig mat och rent vatten. En medicinsk undersökning visar att Grameen-familjer råkar ut för färre fall av spädbarnsdöd än familjer i en kontrollgrupp. Detta kan till stor del bero på att de är bättre närd. Samma studie visar också att barn till låntagare var en aning längre och vägde betydligt mer än det genomsnittliga barnet i Bangladesh. Här används längd och vikt som indikator på näringsstatus. Barnen placeras också i större utsträckning i skola, denna övervikt är speciellt tydlig bland flickor och är något som i framtiden kan resultera i nya utvecklingsmöjligheter.¹²⁶

Födelsetalen i Bangladesh har minskat radikalt de senaste åren. Detta tycks ha ett tydligt samband med kvinnornas ökade inflytande och engagemang i sociala och ekonomiska verksamheter, samtidigt som preventivmedel spridits allt mer även på landsbygden.¹²⁷ En studie visar att Grameen-låntagare i högre utsträckning använder preventivmedel. Andelen bland låntagarna är 59 procent, medan deltagarna i kontrollgruppen bara till 43 procent använde dessa typer av skydd.¹²⁸

Oberoende studier visar också att kvinnomisshandeln i hemmen har minskat drastiskt sedan kvinnorna blivit Grameen-kunder. Detta kan grunda sig i att kvinnorna bidrar mer synligt till familjens välfärd och då får ökat inflytande i familjen.¹²⁹

Grameen har utvecklats till att idag hantera långt många fler områden än bara banken. Ett av Yunus senaste projekt som rymms inom ramarna av idén med socialt

¹²² <http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>,
<http://www.grameen-info.org/bank/tenindicators.htm>

¹²³ Bernasek 2003 s. 375

¹²⁴ http://www.grameenfoundation.org/what_we_do/microfinance_in_action/faqs/

¹²⁵ Ray 1998 s. 583

¹²⁶ Bernasek 2003 s. 377, 380

¹²⁷ Sen 2005 s. 286-287

¹²⁸ Bernasek 2003 s. 379

¹²⁹ Yunus 2007 s. 103

företagande är ett samarbete med Danone där de ska tillverka vitaminberikad yoghurt och sälja till ett mycket lågt pris till den fattiga befolkningen.¹³⁰

3.6 ...eller en fattigdomsfälla?

Mikrolånens vara eller icke vara handlar mycket om vad individen anser vara bäst; uppifrån-ned-ansatser, där man startar med fungerande institutioner och stat eller nerifrån-upp-ansatser som mikrolån.¹³¹ Många kritiker anser att det landet behöver är inte mikrolån, snarare en fungerande statsapparat utan korruption.¹³²

Det är viktigt att komma ihåg att Grameen Bank inte är någon välgörenhet. Banken tar ut en ränta på tjugo procent jämfört med motsvarande ränta på tretton till sexton procent hos de statliga bankerna i Bangladesh. På grund av den höga räntan krävs ingen säkerhet på lånen, ett visst återbetalningsbortfall innebär inga större problem. Verksamheten har blivit ytterst framgångsrik i Bangladesh, men dess framgång ligger i att miljontals människor har satt sig i skuld. För många är det en möjlighet ut ur den absoluta fattigdomen, men det är trots allt ett dyrt sätt. En ståndpunkt är att i och med den utbredda skuldsättningen leds människorna bort från att organisera sig i grupper, ifrågasätta fattigdomen och stå upp mot den styrande eliten då allt de kan tänka på är att klara sina veckoavbetalningar till banken.¹³³ Detta tryck på avbetalningar, som i stor grad utgörs av grupptryck för att de andra i gruppen ska få fortsätta låna, kan också leda till att kvinnor tar nya lån för att kunna betala de gamla. Detta försätter dem i en ond cirkel där lånen inte alls används för att sätta igång mikroföretag.¹³⁴

En annan poäng är att den totala fattigdomen i Bangladesh inte har minskat med Grameens intåg. Hälften av befolkningen lever fortfarande under fattigdomsgränsen. Muhammad Yunus menar att landet trots detta är på rätt väg; fler utbildar sig, befolkningen blir längre och äter bättre. Kritikerna lyfter också fram de som inte får ta del av systemet; de som flyttar regelbundet, de sjuka och handikappade och framför allt landets män.¹³⁵

Mikrolån vänder sig bara till de allra fattigaste. Dessa behöver lånet mest, men vet kanske minst vad de ska göra med det. Om lånen givits till de lite mindre fattiga som redan har små men fungerande verksamheter, hade kanske dessa kunnat avancera och därmed verkligt bidra till landets ekonomi. En stark kritik som framförts i mikrokreditdebatten är att dessa program inte bidrar, eller i sådana fall knappt, till ett lands ekonomiska utveckling. Andra menar också att

¹³⁰ Isaksson 2007

¹³¹ <http://www.microfinancegateway.org/content/article/detail/31747>

¹³² Romare 2000

¹³³ *Ibid*

¹³⁴ Isaksson 2007

¹³⁵ Romare 2000

låneprogrammen håller kvar människor i fattigdom då lånen är så pass små att större investeringar blir svåra eller till och med omöjliga.¹³⁶

En viktig notering är att mikrolån bara är ett sätt att försöka hjälpa fattiga. Det fungerar inte överallt, till exempel där invånarantalet är för litet eller i en alltför osäker region. Många andra metoder kan vara bättre, till exempel satsningar på hälsa och utbildning eller projekt med mat för arbete.¹³⁷

Ytterligare en giltig kritik ligger i själva gruppformationen låneprogrammen bygger på. Denna leder, enligt tidigare diskussion, till att individerna i gruppen pressas att satsa på för säkra projekt. I enighet med gruppmedlemmarnas intresse kan risken minimeras, men dessa riskfria projekt kanske inte är optimala och leder inte till den högsta möjliga vinsten. Individen hade kanske kunnat göra en bättre investering men hindras av grupptrycket. Gruppbaseringen är inte heller speciellt flexibel och om det går dåligt för en individ tar hela gruppen skada.¹³⁸

Genom mikrolånen hålls kvinnor kvar i den informella sektorn och verksamheterna dras ofta med låg produktivitet och låg teknologi. Dessa kvinnor förflyttar sig sällan ut i den formella sektorn och till lönearbete. Låntagarnas investeringar handlar ofta om traditionella kvinnoysselsättningar och mikroföretagen har oftast sin utgångspunkt i hemmet. Detta accepterar rådande patriarkala strukturer och kvinnoarbetets bas blir fortfarande hemmet.¹³⁹

¹³⁶ Ray 1998 s. 581, <http://www.microfinancegateway.org/content/article/detail/31747>

¹³⁷ Rosenberg 2006

¹³⁸ Ray 1998 s. 581

¹³⁹ Bernasek 2003 s. 375, 378

4 Teoretisk analys

Jag kommer här att analysera Grameen Bank utifrån teorierna om strukturell fred och utveckling. Dessa har jag tagit samman till en ansats, för att undvika onödiga upprepningar och otydliga uppdelningar. I den mån det är möjligt delar jag upp delkapitlen på liknande sätt som i teoriavsnittet om ekonomisk utveckling för att öka tydligheten.

4.1 Grameen Bank analyserat utifrån teorin om ekonomisk utveckling som strukturell faktor

Majoriteten av världens människor är fattiga trots att andra lever i överflöd och förhållandet kan ses som en tydlig form av indirekt våld. Detta ligger inbäddat i strukturen och utförs inte av någon speciell aktör mot ett speciellt offer, utan består av sociala orättvisor. En stor fara med det strukturella våldet är att det kan anses vara naturligt om inte människor ifrågasätter sina levnadsmiljöer. Direkt våld må synas mer än strukturellt våld, men det finns ingen anledning att tro att det för den skull är mer skadligt.¹⁴⁰

4.1.1 Grameen och människors rättigheter, möjligheter och friheter

Strukturellt våld handlar om att människors möjligheter hämmas.¹⁴¹ Detta är tydligt när det kommer till världens fattigdom, och fattigdomen är en typ av strukturellt våld som Johan Galtung tar upp. En roll i bekämpandet av det strukturella våldet som Grameen Bank kan uppfylla ligger i just fattigdomsbekämpningen och att ge människor möjligheter. Då målgruppen är de fattiga kan dessa individer, genom lån, få en chans att komma ifrån procentarna, komma på fötter, bygga hus eller utbilda sina barn.¹⁴² Mikrolån är dock ingen mirakelmedicin som kan få fattiga att slå sig helt fria. Våldet ligger kvar i strukturerna, även om nya möjligheter skapas.

Principen om människors lika rättigheter är en viktig del i en utvecklingsprocess. Här är det viktigt att komma ihåg att Grameen är en bank som

¹⁴⁰ Galtung 1969 s. 173

¹⁴¹ *Ibid* s. 168

¹⁴² Yunus 2007 s. 223

arbetar på mikronivå och kan inte genom institutionella förändringar öka människors rättigheter. För detta krävs en aktiv stat som ser till att rättssystemet och lagen är lika inför alla och att diskriminering och korruption elimineras.¹⁴³ Grameen Bank har inte makten att förändra dessa faktorer och kan endast verka som opinionsbildare i denna process. Även när det kommer till principen om lika möjligheter krävs ett större statligt ansvarstagande. Grameens bidrag till processen blir dock att inkludera fler människor i det ekonomiska livet.

Om utveckling ses som en process där människors friheter ökar, kan Grameen ge individer nya ekonomiska friheter. Fattiga människor som inte hade kunnat få lån från de konventionella bankerna ges möjligheter att starta upp en egen verksamhet och kunna ta hand om sin försörjning. Även här kommer staten in i bilden, där människors politiska och sociala friheter, såsom yttrandefrihet, fria val, sjukvård och utbildning, är av stor vikt i utvecklingsprocessen.¹⁴⁴

4.1.2 Grameen och ägande och företagsamhet

Ägandestrukturer och företagsamhet är viktigt när det kommer till den framtida utvecklingen i ett land. Här kan Grameen Bank lära ut företagsamhet hos de fattiga. Dessa människor får en praktisk skolning i enklare uträkningar, ansvar, riskhantering, handel och företagande. Företagsamhet är inte längre exklusivt för en elit, utan fattiga kan nu ges chansen att starta egna företag. Detta är viktigt, speciellt om man kan få dessa småföretagare att växa och även koncentrera sig på den inhemska marknaden. Att kunna fostra fram och ta vara på inhemsk företagsamhet skulle också kunna resultera i att mer kapital stannar inom landet. För att utvecklingen ska få full genomslagskraft krävs dock att rörelserna som startas med Grameen-lån växer till större verksamheter, som då kan bli viktiga även för BNP-utvecklingen.¹⁴⁵

4.1.3 Grameen och kvinnans roll

Ytterligare en aspekt av det strukturella våldet ligger i ojämlikhet, som kan visa sig i skillnader mellan könen. Tendensen att fattigdom i högre grad drabbar kvinnor är ett samhällshinder som i slutändan kan leda till större sociala och ekonomiska klyftor och en ökad fattigdom. Arbetet för att stärka kvinnor kan därför ses som ett arbete att förebygga konflikter.¹⁴⁶ Bangladesh har inte kommit långt med jämlikheten mellan könen. Om detta vittnar bland annat de urgamla traditionerna om hemgifte för kvinnan som fortfarande tillämpas. Grameens bidrag till att motverka detta strukturella våld ligger i att jämna ut rättigheterna

¹⁴³ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 18-20

¹⁴⁴ Sen 2005 s. 25

¹⁴⁵ Lewis 1971 s. 21

¹⁴⁶ Hjelm-Wallen och Pagrotsky 2000

mellan könen. Detta görs inte minst genom att bevilja kvinnor lån utan att diskutera saken med deras män och sätta kvinnan i centrum. Här har alltså de fattiga kvinnorna nått längre än de rika, fattiga kvinnor har nu rätt att låna pengar, något som de rika i praktiken saknar så länge det inte godkänns av mannen. Med detta kommer en ny roll för den fattiga kvinnan, som kanske inte haft möjligheten att ta hand om, fördela och tjäna pengar tidigare.¹⁴⁷ Enligt Världsbanken bidrar denna stärkta kvinnoroll till en bättre levnadssituation för hela familjen, då kvinnan tenderar att ha familjen i åtanke för varje krona hon tjänar.¹⁴⁸

Ytterligare ett bidrag till den stärkta kvinnorollen ligger i Grameens sexton mål. Här betonas att låntagarna ska undvika att ta emot eller ge hemgifter vid dottrars giftermål. Med tanke på de många låntagare Grameen faktiskt har kan detta, om inte utrota hemgiften, i alla fall skapa en debatt och ifrågasätta den.¹⁴⁹ Grameen Bank kan sägas vara en viktig samhällspåverkare och attitydförändrare och har spelat en stor roll i stärkandet av kvinnans roll i Bangladesh.¹⁵⁰

I och med att kvinnan genom Grameen-lån får en chans att bidra till familjens ekonomi får hon också en förbättrad ställning i hemmet med mer makt och medbestämmande inom familjen.¹⁵¹ Eftersom jämlika samhällen tar sig ut fattigdom snabbare än icke-jämlika samhällen kan Grameen bidra med något större än bara sin egen verksamhet.¹⁵²

4.1.4 Grameen och befolkningsökning

För att kunna öka levnadsstandarden menar bland andra Lewis att befolkningsökningen måste avta.¹⁵³ I Grameens sexton mål ingår en uppmaning till familjeplanering och Grameen-låntagare föder färre barn än icke-låntagare.¹⁵⁴ Statistik visar att barnafödandet minskat drastiskt i Bangladesh de senaste åren.¹⁵⁵

Om befolkningsökningen avtar kan resurser läggas på att exempelvis förbättra infrastrukturen istället för att hela tiden behöva möta det ökade befolkningstrycket.¹⁵⁶ Detta kräver dock även här att staten tar sitt ansvar och är inget Grameen kan göra. Med avtagande befolkningsökning möjliggörs ekonomisk utveckling, då befolkningsökning och ekonomisk utveckling verkar vara ett motsatspar.¹⁵⁷ Ökningen kan bromsas ytterligare om Grameens insatser

¹⁴⁷ Yunus 2007 s. 98-100

¹⁴⁸ <http://go.worldbank.org/N174APV2TO>, Yunus 2007 s.99

¹⁴⁹ Yunus 2007 s. 126-127

¹⁵⁰ Sen 2005 s. 167, 286

¹⁵¹ *Ibid* s. 270

¹⁵² <http://go.worldbank.org/N174APV2TO>

¹⁵³ Lewis 1971 s. 13, 20-21

¹⁵⁴ Yunus 2007 s. 126-127

¹⁵⁵ Sen 2005 s. 286-287

¹⁵⁶ Lewis 1971 s. 28-29

¹⁵⁷ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 51-53

leder till att fler kvinnor utbildas och arbetar, något som verkar negativt för födelsetalen.¹⁵⁸

4.1.5 Grameen och konfliktorsaker och utveckling

Enligt den gren av utvecklingsteori som antagits av Gunnarsson, Rojas och Sen är Grameen Bank ett bra initiativ genom att ge de fattiga en chans att dra sitt strå till stacken.¹⁵⁹ En form av strukturellt våld som Galtung framhåller är utanförskapet. Här kan Grameen bidra på så vis att människor görs delaktiga i sina egna och sina gruppmedlemmars lån, i de lokala Grameen-processerna, i det ekonomiska livet och i sin egen försörjning. Här tillkommer även en slags demokratisk träning. Deltagande är enligt Johan Galtung en viktig faktor för strukturell fred och framhålls även av bland andra Sen.¹⁶⁰

Grameen håller landsbygden levande. Den omfattande urbaniseringen i många utvecklingsländer sker ofta på grund av att människor inte kan sysselsätta sig på landsbygden. Här kan Grameen ge människor en möjlighet till försörjning utanför städerna.¹⁶¹

Lewis menar att ett av de största problemen u-länder dras med är en så gott som oändlig tillgång på utbildad arbetskraft. Att utbildningsnivån är betydelsefull för ett lands utveckling är det inte många som ifrågasätter. I Grameens sexton mål ingår ett löfte om att skicka sina barn till skolan. Denna förändring kan på sikt leda till en bättre utbildad nästa generation.¹⁶²

Grameen kan enligt Världsbankens och Colliers tidigare diskuterade forskning minska konfliktrisken i landet. Risken för konflikter kunde öka av fyra faktorer; ojämn inkomstdistribution, låg inkomstnivå, högt beroende av primärvaruexport samt låg tillväxt. Grameen kan minska denna konfliktrisk genom en direkt inkomsteffekt, där de fattiga får mer pengar. Det kan också sprida sig till makronivån genom en ökad framtida tillväxt.¹⁶³

En poäng med Grameens verksamhet är att en allt större del av befolkningen inkluderas i ekonomin. Detta gäller de fattiga i allmänhet och de fattiga kvinnorna i synnerhet. Om delar av befolkningen räknas bort från det ekonomiska livet kan landet aldrig uppnå sin potentiella tillväxt. Amartya Sens definition av utveckling innefattar en rad olika friheter. En av dessa är friheten att delta i ekonomin. Detta för också med sig en viktig social aspekt och återigen kommer termen deltagande in i bilden.¹⁶⁴ För att uppnå utveckling krävs att fattigdomen minskar bland folket. Kanske kan Grameen vara ett steg i denna utveckling.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 55

¹⁵⁹ *Ibid* s. 20-21, Sen 2005 s. 18-20

¹⁶⁰ Galtung 1996 s. 32, Sen 2005 s. 36

¹⁶¹ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 56-57

¹⁶² Lewis 1990 s. 15, 56, Yunus 2007 s. 126-127

¹⁶³ Collier et.al 2003 s. 4

¹⁶⁴ Sen 2005 s. 25

¹⁶⁵ Gunnarsson och Rojas 2004 s. 19-20, Sen 2005 s. 21, 25

5 Slutsatser

Oavsett om man förhåller sig positiv eller negativ till mikrolån är detta idag ett fenomen som är ytterst närvarande på den internationella arenan. Grameen Bank har mottagit en rad priser och låneprogrammen har spridit sig runt om i världen.

Vissa av de kritikpunkter som lyfts fram är enligt mig högst diskutabla. Många av angreppen på Grameen Bank kan snarare ses som kritik mot underutvecklingen som sådan. Kritiken är viktig, men måste samtidigt vara konsekvent. Grameen Bank har otvivelaktigt höga räntor och är ingen välgörenhet. Andra banker i Bangladesh sätter sina räntor mellan tretton och sexton procent, medan Grameen har tjugo procents ränta på sina inkomstgenererande lån. Banken är en ytterst utbredd och decentraliserad organisation med personal ute i byarna. Detta är naturligtvis kostsamt. Dessutom erbjuds andra lån med lägre ränta, ner till de räntefria tiggarlånen. Om alternativet är att låna pengar av procentare är Grameen räntorna till trots det bästa alternativet och en stor del av låntagarna har tagit sig ur fattigdomen med sina lån.

Grameen Bank har en tydlig kvinnofokusering. Lånen ges nästan uteslutande till kvinnor på grund av att de anses vara de bästa och hårdast arbetande låntagarna. Muhammad Yunus ser det som en självklarhet att fattigdomsbekämpning ska börja från kvinnan, en uppfattning som bekräftas av bland andra Världsbanken. Dessutom uppmanar Grameen att kunderna ska låta sina barn utbilda sig och ta avstånd från urgamla traditioner av hemgifte och barnäktenskap. Kritiker anser att Grameen håller kvar kvinnor i hemmen. Denna kritik tycker jag är ytterst trevande. Jag tycker att det är tydligt att Grameen har hjälpt till att förbättra kvinnans situation. De har inte tidigare haft chansen att låna pengar, och inte ansetts vara kreditvärdiga. Många av dem har knappt hanterat pengar tidigare. Studier visar att valdeltagandet hos kvinnor ökat och att kvinnomisshandeln minskat. Kvinnor har nu en helt annan chans till ägande, inte minst när det kommer till huslån och att äganderätten för marken skrivs över på kvinnan. Även om hon binder sina pallar i hemmet tycker jag att det är tydligt att kvinnans position förbättras. Detta anser jag vara ett välkommet bidrag till samhället oavsett om det kommer från staten eller från en i sammanhanget mindre sannolik aktör som en bank.

Banksystemet som bygger på gemenskap och gemensam vilja lär de fattiga demokratins principer och ger en träning i demokratiskt inflytande. Detta ökar i sin tur lusten att delta i demokratiska processer utanför gruppen, på den nationella arenan. Detta tycker jag i egenskap av demokratiförespråkare onekligen är ett stort bidrag till samhället, och i sig värdefullt.

Kritikerna framhåller att det som skulle hjälpa Bangladesh är en fungerande statsapparat utan korruption snarare än mikrolån. Jag håller i allra högsta grad med om statens betydelse, men hur giltigt påståendet än må vara är det en svår

fråga att starta med. Muhammad Yunus kunde starta en bank, men frågan är vad han hade kunnat göra åt korruptionen och statens styrning av landet. Grameen Bank börjar underifrån och ger genom sina mikrolån fattiga människor en chans att resa sig ur fattigdomen och ta en aktiv del i samhället. Denna utveckling tycker jag är långt viktigare än de monetära lån de tar. Kritikerna menar att Grameen Bank och andra mikrolåneinstitutioner håller kvar låntagarna på en nivå av låg levnadsstandard, då lån till stora investeringar blir svåra. Jag anser dock att för de individer som tar sig ur fattigdomen är detta klivet ytterst verkligt. Möjligheten finns att dessa mikroföretagare kan gå samman och tillsammans starta större företag. Detta blir en extra bonus som kan komma att avspegla sig även i BNP-statistiken.

Jag är däremot en aning kritisk till systemet med grupplån. Då jag inte på något sätt är för kollektiv bestraffning tycker jag inte att andra ska lida för att en individ inte kan betala tillbaka sina lån. Jag inser dock att detta är en slags säkerhet för att få tillbaka de utlånade pengarna, då det kollektiva bidrar till att hålla ordningen och är ett effektivt sätt från Grameens sida att minimera kostnader och amorteringsbortfall.

En annan kritik är att Grameen inte bidrar till landets ekonomi. Detta är dock ytterst en tolkningsfråga av begreppet och min tolkning är att detta handlar om att mikrolånen inte avspeglas i BNP-statistiken. Om utveckling istället avser en förstärkning av individen, fattigdomsbekämpning och att förbättra människors levnadssituation, tycker jag i allra högsta grad att Grameen bidrar till ekonomin.

Jag är övertygad om ekonomins stora betydelse för människors levnadssituation och deras handlingar. Det är däremot inte på något sätt sagt att Grameen ensamma kan bekämpa fattigdomen i Bangladesh. Jag har argumenterat för att Grameen kan göra en skillnad, främst genom att stärka fattiga kvinnor. De kan också verka som opinionsbildare och föra upp viktiga frågor till debatt, något de har nog stort inflytande hos deras målgrupp för att göra. Däremot är det av allra största vikt att förstå att för att få till stånd en ekonomisk utveckling krävs det bland andra faktorer en aktiv stat med rätt styrning. Bangladesh är ett fattigt land med problem som återkommande naturkatastrofer, analfabetism, korruption och utbredd arbetslöshet. Befolkningen behöver få sina ekonomiska friheter utvecklade, ett arbete där Grameen kan spela åtminstone en liten roll. Staten måste också vidareutveckla människors politiska och sociala friheter för att kunna nå en ekonomisk utveckling. Jag tror dock att Grameen Bank kan vara ett viktigt inslag i den enorma processen en fattigdomsbekämpning innebär. Jag tycker att rörelsen är viktig för att den börjar från botten, från de lägsta samhällsskikten och från de som behöver det. Grameen vet att deras pengar verkligen kommer fram till de behövande. Det bör framhållas att Grameen Bank når sin målgrupp väldigt bra.

Jag tror inte på något sätt att mikrolån är en tillräcklig väg ut ur krig och terrorism. Däremot tror jag att själva idén är ett viktigt inslag i världen. Ett företag, en bank, som tar ett socialt ansvar, som vill minska ojämlika strukturer, som anställer tiotusentals, som går med vinst - och donerar denna till en katastroffond. Lägg sedan till att resultatet av bankens verksamhet blir att stärka kvinnornas roll i hemmen såväl som i samhället, att sprida teknik i byarna, att

fostra människor i företagande och att hjälpa dess klienter att resa sig ur fattigdomen. Jag skulle gärna se mer av denna företaganda.

Dagens verklighet är att de ekonomiska och sociala klyftorna ökar. Globaliseringen medför nya möjligheter, men människor runt om i världen hålls kvar i fattigdom. De säkerhetspolitiska hoten kommer i allt större utsträckning från de resurslösa, om än samlade i globala, välorganiserade och välbärgade organisationer. Merparten av de krig och konflikter som utkämpas i världen har sin bas i fattigdom, missnöje, resursbrist och klassklyftor. Människor på gräsrotsnivå har börjat resa sig för att göra sin röst hörd, ibland genom det som de ser som den sista utvägen – ursinningslöst våld. För att få slut på dessa våldsamma handlingar krävs att människan finner en lösning på bakomliggande problem. Här spelar fattigdomsbekämpning en central roll, oavsett på vilket sätt den sker. I bästa fall är mikrolån ett av dessa många möjliga sätt.

Referenser

Tryckta källor

- Bannon, Ian, 2003 "Aid, Policy and Peace. Reducing the Risks of Civil Conflict" *Conflict Prevention and Reconstruction Unit, Social Development Department Dissemination Notes*. Nr 9, Feb 2003. <http://go.worldbank.org/TUP9AL48R0>
Hämtad 3 maj 2007
- Collier, Paul et.al., 2003. *Breaking the Conflict Trap. Civil War and Development Policy*. Washington: Oxford University Press.
- Bernasek, Alexandra, 2003. "Banking on Social Change: Grameen Bank Lending to Women" *International Journal of Politics, Culture and Society*. Vol.16, nr 3
<http://www.lub.lu.se/cgi-bin/ipchk/http://elin.lub.lu.se/link2elin?genre=article&issn=08914486&year=2003&volume=16&issue=3&collection=ejor&pages=369-385&resid=c32e7ce6bca79f986e94d6272ed46073&lang=en>. Hämtad 22 maj 2007.
- Boulding, Kenneth E., 1977. "Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung", *Journal of Peace Research*. Vol. 14, nr 1, s. 75-86.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433%281977%2914%3A1%3C75%3ATFQWJG%3E2.0.CO%3B2-H>.
Hämtad 3 maj 2007
- Derriennic, Jean-Pierre, 1972. "Theory and Ideologies of Violence". *Journal of Peace Research*. Vol. 9, nr 14, s.361-374. <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433%281972%299%3A4%3C361%3ATAIOV%3E2.0.CO%3B2-V> Hämtad 15 maj 2007.
- Esaiasson, Peter – Gilljam, Mikael – Oscarsson, Henrik – Wängnerud, Lena, 2004. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Galtung, Johan, 1969. "Violence, Peace and Peace Research", *Journal of Peace Research*. Vol. 6, nr 3, s. 167-191. <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3433%281969%296%3A3%3C167%3AVPAPR%3E2.0.CO%3B2-P>. Hämtad 2 maj 2007.
- Galtung, Johan, 1996. *Peace by Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization*. Trowbridge: SAGE Publications Ltd.
- Galtung, Johan – Höivik, Tord, 1971. "Structural and Direct Violence: A Note on Operationalization" *Journal of Peace Research*. Vol. 8, nr 1, s. 73-76.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0022->

3433%281971%298%3A1%3C73%3ASADVAN%3E2.0.CO%3B2-U

Hämtad 23 maj 2007.

- Gunnarsson, Christer – Rojas, Mauricio, 2004. *Tillväxt, stagnation, kaos. En institutionell studie av underutvecklingens orsaker och utvecklingens möjligheter*. Kristianstad: SNS Förlag
- Hjelm-Wallen, Lena – Pagrotsky, Leif, 2000. *Att förebygga väpnade konflikter*. Regeringens skrivelse 2000/01:2
http://samhallsguiden.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=10&dok_id=GO032&rm=2000/01&bet=2 Hämtad 18 maj 2007
- Isaksson, Ann-Sofie, 2007. "Fredspriset till finansiell institution". *Ekonomisk Debatt* nr 2, 2007. <http://www.ne.su.se/ed/pdf/35-2-asi.pdf> Hämtad 15 maj 2007
- Isbister, John, 1998. *Promises Not Kept. The Betrayal of Social Change in the Third World*. Connecticut: Kumarian Press
- Kaldor, Mary, 2002. *Nya och gamla krig. Organiserat våld under globaliseringens era*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos AB.
- Lewis, W Arthur, 1971. *Utvecklingsprocessen. En analys av ekonomisk tillväxt och utveckling i u-länderna*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet.
- Lewis, W Arthur, 1990. *Världens ekonomi. Utvecklingen av den ekonomiska världsordningen*. Stockholm: Liber.
- Persson, Göran – Schori, Pierre. *De fattigas rätt – vårt gemensamma ansvar. Fattigdomsbekämpning i Sveriges utvecklingssamarbete*. Regeringens skrivelse 1996/97:169.
http://samhallsguiden.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=10&dok_id=GK03169&rm=1996/97&bet=169 Hämtad 14 maj 2007
- Ray, Debraj, 1998. *Development Economics*. Princeton: Princeton University Press.
- Romare, Margareta, 2000. "Mikrolån – möjlighet eller fall?" *Göteborgsposten* Publ. 2000-04-25 <http://www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?d=130&a=301770>. Hämtad 3 maj 2007.
- Rosenberg, Richard, 2006. *Review of UNDP Microfinance Portfolio*. http://www.cgap.org/docs/UNDP_MFProjEvaluation.pdf Hämtad 3 maj 2007
- Sen, Amartya, 2005. *Utveckling som frihet*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos AB.
- Yunus, Muhammad, 2007. *De fattigas bankir*. Tallinn: BookHouse Publishing AB.
- Wiedersheim-Paul, Finn – Eriksson, Lars Torsten, 1991. *Att utreda, forska och rapportera*. Malmö: Liber-Hermods AB.

Otryckta källor

Answers.com

Developing nation: <http://www.answers.com/topic/developing-nation> Hämtad 10 maj 2007.

Grameen Bank

Grameen Bank:

<http://www.grameen-info.org/bank/index.html> Hämtad 4 april 2007.

Grameen Bank at a glance, March 2007:

<http://www.Grameen-info.org/bank/GBGlance.htm>. Hämtad 13 april 2007.

Grameen Bank Monthly Update in US\$: April, 2007:

[http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US\\$.htm](http://www.grameen-info.org/bank/Statement1US$.htm) Hämtad 15 maj 2007.

Ten Indicators to Assess Poverty Level:

<http://www.grameen-info.org/bank/tenindicators.htm> Hämtad 24 maj 2007

Grameen Foundation

Frequently Asked Questions about Microfinance:

http://www.grameenfoundation.org/what_we_do/microfinance_in_action/faqs/

Hämtad 23 april 2007

Microfinance Gateway

Hype and Hope: The Worrisome State of the Microcredit Movement:

<http://www.microfinancegateway.org/content/article/detail/31747> Hämtad 3

maj 2007

Nationalencyklopedin

www.ne.se. Sökord Bangladesh. Hämtad 21 maj 2007.

Nobelkommittéen

The Nobel Peace Prize for 2006:

http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/press.html Hämtad 4

april 2007

Världsbanken

About development: <http://go.worldbank.org/N174APV2T0> Hämtad 10 maj 2007

Country classification: <http://go.worldbank.org/K2CKM78CC0> Hämtad 10 maj 2007

Världshandelsorganisationen WTO

Development: Definition. Who are the developing countries in the WTO?

http://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/d1who_e.htm Hämtad 8 maj 2007

Year of Microcredit

Why a year? About Microfinance and Microcredit:

http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_aboutmicrofinance.asp#glossary Hämtad 25 april 2007

Bilagor

Bilaga 1: Grameens sexton mål

Dessa sexton mål ska alla Grameen-kunder lära sig för att få ett lån.

1. Vi ska följa och arbeta för Grameens fyra principer – disciplin, sammanhållning, mod och hårt arbete – i livets alla skeden.
2. Vi ska bringa välstånd till våra familjer
3. Vi ska inte bo i vanskötta hus. Vi ska underhålla våra hem och sträva efter att bygga nya hus så snart som möjligt.
4. Vi ska odla grönsaker året runt. Vi ska äta rikligt med grönsaker och sälja det som blir över.
5. Under odlingssäsongen ska vi sätta så många plantor som möjligt.
6. Vi ska utöva familjeplanering. Vi ska begränsa antalet familjemedlemmar, minimera våra utgifter och sköta vår hälsa.
7. Vi ska låta våra barn utbilda sig och försäkra oss om att kunna betala för deras utbildning.
8. Vi ska alltid hålla våra barn och vår omgivning rena.
9. Vi ska iordningsställa och använda latringropar.
10. Vi ska ta dricksvatten från djupborrade brunnar. Om det inte finns tillgängligt ska vi koka vårt vatten eller använda alun för att rena det.
11. Vi ska inte ta emot någon hemgift vid våra söners giftermål och inte heller ge någon hemgift vid våra döttrars giftermål. Vi ska hålla centret fritt från hemgiftens förbannelse. Vi ska inte tillåta barnäktenskap.
12. Vi ska inte begå orättvisor och vi kommer att ta strid mot alla som försöker göra andra orättvisa.
13. Vi ska kollektivt investera för att skapa bättre inkomster.
14. Vi ska alltid vara beredda att hjälpa varandra. Vi ska tillsammans hjälpa den som råkar i svårigheter.
15. Om vi får kännedom om bristande disciplin vid något center ska vi hjälpa till med att återupprätta disciplinen.
16. Vi ska införa motionsövningar vid alla våra center. Vi ska tillsammans delta i alla sociala aktiviteter.

Grameen har också specifika lokala mål.

(Yunus 2007 s. 126-127)